

Cezarizem

(Pojem v politični teoriji)

1. Pomembna je lastnost klasične politične teorije in filozofije, da naravo in kakovost politične ureditve metodološko proučujeta v protislovnih parih reda in svobode, soglasja in represije, pravic in dolžnosti, legitimnosti in uzurpacije, vladavine prava in vladavine ljudi, svobodnih in nesvobodnih režimov. Ta stari, klasični in preizkušeni metodološki obrazec vsebuje pomembne sestavine politike, prvine teleologije, univerzalizma in finalizma, lahko se ga identificira in je podlaga vseh pomembnih tradicionalnih področij evropske politične kulture. Tako že hebrejska zamisel politike vsebuje kot svoje ontološko izhodišče razliko med dveh antinomičnima in nasprotnima pojmom soneh in ojeb. Grki uporabljajo podobno razlikovanje med echtrōs in polemios, Rimljani pa med inimicus in hostis. To ontološko izhodišče je enako služilo Aristotelu, Ciceronu in Montesquieuu, da najvažnejši in najostrejši za razumevanje politike in ureditve začrtajo v antinomičnih parih »dobrih« in »slabih« režimov (Aristotel), legitimnih in uzurpatorskih režimov (Cicero) svobodnih in nesvobodnih režimov (Montesquieu). Takšno dokazovanje bi lahko razvijali še naprej, vendar pa želimo pokazati predvsem na izvor in opredelitev pojma negativnega političnega režima kot pomembnega analitičnega sredstva v politični teoriji. Pomembna sestavina tradicionalnega področja je stalni metodični dvom v politično oblast, tudi tedaj, ko je demokratično organizirana, in stalno opozarjanje na možnost »kvarjenja in korumpiranja svobode« (Tocqueville). Temeljni namen tega prispevka je, da ob uporabi pojma negativnega političnega režima označi minimalno razliko med »vladavino zakonov« in »vladavino osebnosti« in da teoretično oblikuje tisto obliko negativne politične ureditve (cezarizem), v kateri vedno obstaja nevarnost za svobodo in avtonomijo človeka. Narava političnih procesov v postsocialističnih družbah, vključno z jugoslovansko, omejeni procesi ustavnosti in demokratizacije politične oblasti, obnavljanje novih in starih političnih tehnologij, vznikanje tradicionalnih področij, v katerih se prepletajo prvine fundamentalizma in organicizma – vse to obnavlja zanimanje za teoretični okvir in teza o posebni skladnosti med letom 1848 in letom 1989 dobiva tudi svojo teoretično podlago. Na vsak način se kaže vračati k politični teoriji, ki nastaja na razvalinah »starega režima«.

2. Vprašanja vloge velikih zakonodajalcev je v zgodovini političnih institucij premalo raziskano. To je v nasprotju s pomenom, ki ga imajo ustave in vladavine zakonov za režime, zlasti za tiste, ki izražajo težnjo, da bi posebne oblike personalizacije oblasti podredili večji stopnji institucionalizacije in demokratičnemu tipu politične rekonstitucije. Kot kažejo skope opombe v različnih tradicionalnih področjih politične teorije, se ta vloga kaže predvsem preko vloge velikih zakonodajalcev v oblikovanju države in v oblikovanju norm politične kulture ter v določanju političnih institucij. Tipičen primer za to je atenski zakonodajalec Solon. Vse tri opisane lastnosti so zajete v osebnosti tega zakonodajalca. Herodot pravi, da je »Solon Atencem podaril najboljše zakone«, nato pa odšel za deset let iz Aten, da bi tem zakonom dal potrebno trdnost, z izgovorom, da želi študirati politične

režime barbarskih (nehelenskih) narodov.¹ Aristotel pa, ko obnavlja model *patrios politeia* po vzoru »demokracije prednikov«, zagotavlja, da je dal »Solon Grkom najboljšo ustavo«.²

V eni od najboljših študij o grški politični kulturi pa Werner Jaeger označuje Solona kot »tvorca atenske politične kulture«.³ Zgodovina političnih institucij in idej kaže, da so se že v najzgodnejših političnih civilizacijah svetovne norme, pravna in politična pravila, po katerih je oblikovano pravno in politično življenje posameznih skupnosti, praviloma morale krepiti z vrsto religioznih, mitskih in filozofskih obrazcev, s pomočjo katerih se je krepila avtoriteta teh norm in se je zagotavljalo, da postanejo del moralnih in političnih dolžnosti pripadnikov teh političnih skupnosti. Značilen primer take politične tehnologije je eden od najstarejših pravnih kodeksov, Hamurabijev zakonik. V njem se prepoznajo tako tip legitimizacije politične oblasti kot tudi mehanizmi utrjevanja političnih dolžnosti podanikov. Hamurabi sprejema zakonik iz rok boga sonca (tako kaže slika), kar nosi v sebi prvine divinizacije politične oblasti, pa tudi posebno vrsto nebeškega mandata, ki daje temu pravnemu kodeksu posebno moč in avtoriteto. Podobno politično tehnologijo je uporabil tudi Mojzes, ki je moral, da bi svojim Desetim zapovedim zagotovil avtoriteto, trditi, da mu je zakon na Sinajski gori sporočil sam Jehova. Znani indijski zakonodajalec Manu, kateremu se pripisuje avtorstvo zakona, s katerim je kodificirano celotno pravo, ki se nanaša na verske in posvete ustanove (Manujeva knjiga svetih zakonov), je avtorstvo tega zakonika pripisal samemu bogu Brami.

Kaže opozoriti, da je že Plutarh med velikimi osebnostmi helenskega sveta posvetil posebno pozornost Likurgu. Čeprav je za Plutarha špartanska zgodovina herojska, ne študira Likurga kot velikega vojskovodje in bojvnika, temveč kot velikega zakonodajalca, ki je postavil temelje špartanskim političnim institucijam in špartanskemu političnemu duhu. Podobno metodo opazimo tudi pri N. Machiavelliu. Tega ne zanima mit o Romulu in Remu, kar bi pričakovali glede na rimsko politično tradicijo, temveč največ pozornosti namenja drugemu rimskemu kralju Numi Pompiliju, ki je utemeljil, oblikoval in zasnoval ključne rimske politične, zlasti republikanske institucije in je dal »duha« rimski politični religiji, s tem da je odkril v politični religiji in lojalnosti ljudi enega od temeljev, na katerih sloni stabilnost politične ureditve. Tudi zgodovina moderne države pozna vlogo velikih zakonodajalcev, posebno v tistih političnih kulturah (ameriška), ki so v zgoščenem političnem obdobju skozi dela največjih političnih umov položili temelje republikanskim političnim institucijam.

3. Če je, kot kaže analiza političnih družb, vloga velikih zakonodajalcev vodila k oblikam konstitucionalizacije politične oblasti in k vladavini prava, pa zgodovina političnih družb kaže, da je posebni spor med »vladavino zakona« in »vladavino prava«, torej med različnimi oblikami personalizirane oblasti, trajen spremljevalec vseh političnih družb. Gre torej za tiste tipe političnih režimov, ki sistemsko proizvajajo posebno vlogo političnih vladarjev. To vprašanje v politični teoriji ni prezrto, vendar pa ob poskusih sistematične analize nastajajo velike analitične in metodološke težave. Zato se zdi, da ima prav Franz Neuman,⁴ ko meni, »da ne poznamo koliko toliko sistematične študije o diktaturi«. Diktatura je pojem, ki ga

¹ Herodot, Istorija II, Matica srpska, Novi Sad 1988.

² Aristotel, Politika, Kultura, Beograd, 1965.

³ Werner Jaeger, Paideis, Oxford, University Press, New York 1979.

⁴ F. Neuman, The Democratic and Authoritarian State, Free Press, London 1957.

Neuman uporablja kot generični pojem za personalizirane tipe političnih režimov. Na te vrste težave je opozarjal že Aristotel, ko je trdil, da niti ime vladarja, niti tip režima sama po sebi ne moreta razkriti »narave« države. Tako Aristotel opozarja, da je »vladavina kralja«, ki v grški politični kulturi označuje »vladavino enega v skladu splošnimi pravili«, med neciviliziranimi (barvarskimi) narodi »podobna tiraniji«. Od tod v njegovi tipologiji tudi oznake tistih političnih režimov, v katerih se mešajo kraljevski in demokratični elementi. Takšen tip oblasti Aristotel imenuje *pambasilea* in razlaga, da je to »oblast enega suverena v vseh stvareh, vendar z isto vrsto moči, kot jo ima v javnih vprašanjih rod ali polis«. Drugi tip, ki mu Aristotel pravi *aisumneteia*, je izražen z vsebino »volilne oblike tiranije«.

Če naj poskušamo določiti temeljni okvir za razumevanje tega tipa politične formacije, bi veljalo začeti s tistim, kar je relativno splošno v politični teoriji. Kljub različnosti teoretičnih izhodišč se to kaže v identifikaciji empiričnih oblik, v katerih je poudarjena vloga oblik personalizirane oblasti v političnih skupnostih. Bolj ali manj splošno se med take tipe političnega režima lahko uvrstijo vladavine Pizistrata v Atenah, Sule in Cezarja v Rimu, Cola di Rienza v zgodovini italijanskih srednjeveških mest, nato pa se kot pomembnejše cesaristične figure v moderni politični zgodovini naštevajo: Savonarola, Cronwell, Napoleon I., Louis Napoleon itd. Temu tipu vladavine pripada, po naravi politične tehnologije, tudi Titova vladavina. Vendar nastaja spor v politični teoriji že ob pojmovni določitvi te vladavine. Številni so pojmi, s katerimi se ta tip vladavine določa. Temu je največ pozornosti posvetila politična teorija po letu 1948, ki se je ukvarjala z analizo tistega tipa politične formacije, ki je bil zasnovan na razvalinah »starega režima«. Med političnimi oblikami je posebno pozornost pritegovala tista, v kateri se je kazala posebna osmoza začetnih demokratičnih trenutkov na eni, in trenutkov politične diktature na drugi strani. Kakšen teoretični in politični kaos je to bil, je verjetno najbolje pokazal francoski politični pisec in zgodovinar Guizot v svoji sijajni študiji *La democratie en France*. Tam piše: »Kaos je nastal zaradi besede demokracija. To je sedaj nujna in univerzalna beseda, ki jo vsi uporabljajo kot talisman. Monarhisti pravijo: Naša monarhija je demokratična monarhija in se bistveno razlikuje od stare monarhije ter je prilagojena modernim družbenim pogojem. Republikanci pravijo: Republika je demokracija, ki vlada sama sebi. To je edina oblika vladavine, ki je v harmoniji z demokratično družbo, z njenimi načeli, z njenimi čustvi in z njenimi interesi. Socialisti, komunisti, montanjari želijo, da naj bo demokracija čista in absolutna. To je zanje pogoj njene legitimnosti. Moč besede demokracija je tolikšna, da nobena vladavina in nobena partija ne verjame, da bi lahko obstajala, če te besede ne vpiše na svojo zastavo.« Guizotov učenec A. Tocqueville, ki je poslušal njegova predavanja, posvečena »generativnim načelom« moderne evropske države, je opažal isto vrsto problemov. Ko postavlja v središče svojih analiz pojem politične svobode v moderni državi in jo opredeljuje predvsem v odnosu do razvoja institucionalnih zagotovil državljanske varnosti, pravic in dolžnosti, Tocqueville odkriva, da nekateri vidiki modernosti načenjajo in uničujejo svobodo. To težnjo označuje kot težnjo po »kvarjenju svobode«. Tocqueville uporabi v metodičnem smislu Montesquieuov negativni model režima (ta tip uvršča v splošni tip »despotije«), ki je v bistvu zasnovan na razliki med »svobodnimi in nesvobodnimi monarhijami«, in opaža, da »vrsta represije, ki uničuje demokratične procese, ni podobna ničemur, kar doslej poznamo. Sam sem iskal pojem, s katerim bi natančno določil to značilnost. Stare besede, kot sta

despotizem in tiranija niso primerne. Stvar je nova. Ne morem je poimenovati, poskušam pa jo opredeliti.⁵

Smisel politične teorije je po Tocquevillu v tem, da razkriva nevarnost »kvarjenja svobode in enako osvešča vladarje in podanike, da se bodo zavedali nevarnosti nelegitimne oblasti in dominacije. Uporablja metodična navodila Montesquieuja, da je potrebno razlikovati med »svobodo in močjo naroda« in ta tip režima označuje s splošnim pojmom »demokratske despotije«. S tem, bogati tisti del literature, ki se v politični teoriji pojavlja po francoski revoluciji, terorju in še zlasti po nenadzorovani in nepredvideni (z izjemo odličnega predvidevanja Edmunda Burka) oblasti Napoleona Bonaparta in ki analizira naravo postdemokratskih pojavov nasploh (Lorenz von Stein, Constant, Bagehot, Burkhardt, Roscher, Marx).

Tocquevillov pojem »demokratske despotije kot pokvarjene demokracije« je zgrajen na treh temeljnih izhodiščih: prvo je, da je demokracija lahko korumpirana; drugo je, da je demokracija lahko nelegitimska; in tretje, da se pod določenimi pogoji lahko spremeni v totalno in totalitarno obliko politične dominacije (»nova despotija«). Prek analize Tocquevillovih del je mogoče razlikovati tri tipe »demokratske despotije«. Temeljno dokazovanje je naslednje: pod absolutno vladavino enega človeka deluje despotizem naravnost in fizično; v »demokratskih despotijah« pa tiranija ne deluje po tej poti, temveč zanemarja telo in deluje naravnost na duh. Tocqueville določa pokorščino kot osrednje jedro vsake oblasti in se nagiba k temu, da bi razlikoval med tema dvema tipoma oblasti tako, da bi določil tip pokorščine in politične identifikacije. Meni, da v klasični (»stari«) despotiji vladar pravi: Misli kot jaz, ali umri. V »novi despotiji« pa so mehanizmi pokoravanja drugačni (»Svoboden si, da misliš, kakor hočeš. Razpolagaj s svojo lastnino, s svojim življenjem, z vsem, kar imaš, vendar si od danes med nami tujec«).

Drugi temeljni tip »demokratske despotije« je Tocqueville opisal v zadnjih poglavjih Demokracije v Ameriki. Z jezikom moderne politične teorije bi ta tip lahko označil kot tip *avtoritarnega paternalizma*. Ta tip označuje dominacijo kot najnevarnejšo obliko kvarjenja demokracije. Ta tip je najbolj škodljiv za avtonomijo in svobodo človeka. Načela tega tipa dominacije se po Tocquevillovi analizi lahko izrazijo na tele načine: prvič – dominacija je pretežno nerepresivna, sloni na konceptiji države – dobrotnika, njeno ogroditve ni niti javna svoboda niti javno mišljenje, temveč država zadovoljuje vse potrebe; drugič – »nova despotija« sloni na popolni atomizaciji posameznika in družine in na njihovem usmerjanju le na materialno blagostanje in obstoj; ta tip režima je hkrati absoluten, podroben v izpeljavi, pravilen v postopkih, pokroviteljski v predvidevanju želja in potreb podanikov; tretjič – »nova despotija« je zgrajena na neposrednem odnosu med vladarjem in ljudstvom (ni »skupin za posredovanje«, ki sicer varujejo družbo pred »atomiziranjem« in »izolacijo«); to je tip odnosov, v katerih se »ljudstvo reducira na čredo ovac, ki poslušno sledijo prvemu ovnu (vodji); četrtič – ta tip političnega režima se vedno prekriva s radikalno konceptijo »libertas major« in z neko vitalistično konceptijo »splošne volje« (ljudske suverenosti); kljub temu je pasivno podaništvo ljudstva glavna značilnost izraza, s katerim se legitimirata.

Tretji tip vladavine v okviru splošnega pojma »demokratske despotije« razvija Tocqueville pod neposrednim vplivom Napoleonove politične vladavine in ga označuje kot »vladavino poklicnih vojakov«. Kljub obsežni literaturi o »bonapartizmu« (Stein, Marx, Treitschke, Buholz, Huber, Romien) je ta študija po našem mnenju ena od najbolj briljantnih opisov tega tipa vladavine. Tocquevilla pred-

⁵ A. Tocqueville, *The Old Regime and French Revolution*, Doublday, Anchor Books, New York, 1955 str. 251.

vsem zanima, kaj je omogočilo vladavino Napoleona. Skrivnost te vladavine odkriva na dveh področjih analize: eno se nanaša na naravo »civilne družbe« v Franciji, drugo pa na samo tehnologijo politične vladavine. Paternalistični politični režimi vedno počivajo na posebni vrsti delitev in razosebljanja ljudstva, na ločevanju velikih družbenih skupin (razredov), pa tudi za njihovo soodločanje (participacijo) v politični oblasti. Tocqueville opaža, da se je Napoleon politične tehnologije naučil na izkušnjah despotije in starega režima. Zato Napoleonova politična vladavina povezuje politično tehnologijo despotije in demokratične fraze. To je tip argumentov, ki jih v raznih variantah najdemo v politični teoriji cezarizma. Tako je že F. Buholz opozarjal, da je v »osemnajstem brumaireju obnovljen neki novi Leviathan, ki temelji na načelu enofnosti oblasti monarhije in še nastajajočih lastnosti enakosti. Obe načeli sta posredovani skozi osebnost Napoleona, v katerem je utelešena celota sistema.« Za J. G. Schlosserja »so se Francozi s tem režimom vpregli v še trši jarem kot Angleži (aluzija na Cromwellovo vladavino – M. P.). H. Luden pa je trdil, da je glavna pobuda za ta tip vladavine v Rousseaujevi politični teoriji, češ da »vse, kar je Rousseau teoretično utemeljil, je Bonaparte uresničil.«⁶ Posebno pomembna so za teorijo cezarizma razmišljanja B. Constanta, ki jih nekateri označujejo kot »prvo splošno teorijo cezarizma«. Constantova razmišljanja se gibljejo v okviru razlike med »staro« in »novo« despotijo. To vrsto političnega režima označuje s pojmi »uzarpacije in korumpiranja svobode«. Po Constantu sloni uzurpacija na obstoju armade; dovolj je samo en poraz, da razpade. Ta spremlja nezanesljive vladarje in nestabilne vladavine. Zato je vedno nagnjena k nasilju in represiji. Vendar, nasprotno od stare despotije, dovoljuje svobodo mišljenja, zlasti javnega, s čimer se pravzaprav »korumpira svoboda«. Tudi Constant obnavlja Montesquiejev argument o odnosu med »svobodo in močjo ljudstva«, pa tudi neko misel, ki jo je razvijal že Stefano Junius Brutus v *Vindiciae Contra Tyrannos*, ko ugotavlja, da moramo vedno, kadar se ohlokracija (vlada drhali) želi predstaviti kot demokracija, pričakovati »izbiro najslabših in najmanj izobraženih«. Constant trdi: »Oblast uzurpacije je možna samo z vdorom ali z dvigom neizobraženih množic na visoki položaj . . . v Franciji se je zgodilo to drugo, zato je to mogoče vzporejati s propadom Grčije in Rima.«⁷ Eno od najboljših študij o cezarizmu je ob koncu prejšnjega stoletja napisal nemški politični pisec Willheim Roscher. Ta označuje cezarizem z naslednjimi pojmi: to je sistem, ki vsebuje regulativna načela dveh različnih ureditev, monarhistične in demokratične. Od tod »naj nikogar ne preseneča, da se neka še nerazvita demokracija združuje z militantnim režimom.«⁸ To stališče obnavlja v svojih študijah tudi Heinrich von Treitschke, ki ta tip režima označuje kot »demokratično tiranijo« in ugotavlja, da stoji na pol poti med »monarhičnim in republikanskim tipom vladavine«. Treitschke misli, da cezarizem vedno raste v politični tradiciji, ki sloni na načelih radikalne demokracije in radikalne participacije. Ena in druga vodita k vladavini enega človeka. Cezarizem je vedno varianta »političnega ekstremizma«, v kateri se uresničujejo »čista« demokratična načela. Rezultat tega je, da se vsa avtoriteta države združuje v rokah ene osebnosti, ki je personifikacija celega naroda.«⁹ V tej analizi cezarizma zaslužita širšo razlago še dve ugotovitvi: prvič, da se cezarizem, kljub posebnemu tipu lažne legitimnosti, v obnavljanju politične

⁶ Glej podrobneje v delu: *Cæsarismus, Geschichtliche Grundbegriffe* (Hrsg: O. Brunner, W. Conze, R. Kosellick), Stuttgart 1972.

⁷ Benjamin Constant, *Political Writings*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.

⁸ Wilhelm Roscher, *Politik. Geschichtliche Naturlehre der Monarchie, Aristokratie und Demokratie*, Stuttgart, 1982.

⁹ Heinrich von Treitschke, *Lecture on Politics* (ed: A. L. Gowans) London and Glasgow, 1914.

moči v glavnem naslanja na »silo in represijo« (tako Traitschke v bistvu problematizira idejo J. M. Radowitza, po katerem je »*moderna cesarizem gola oblast nasilja*« – M. P.) in drugič, da je glavni problem teh tipov politične vladavine velika nestabilnost političnih institucij. Cesarizem je v bistvu »anarhija v imenu reda«, »*popularni tiran*« pa, čeprav ga gledamo kot utelešenje ljudstva, vedno »stoji sam zase«. Zato cesaristični tip vladavine, ne glede na posebni tip lažne legitimnosti, v bistvu »utemeljuje svojo moč ali na vojni ali na neki politični varianti«. Temu tipu razlage je blizu tudi Franz Neuman, ki cesaristično vladavino analizira kot posebni tip politične diktature. Z razliko od »francoske šole« (Guizot, Tocqueville, Constant) Neuman ni pristaš tradicionalnih pojmov tiranije in despotije. Tiranija in despotija nimata natančnega pomena. V teh teorijah se despotizem navadno izenačuje z orientalskimi diktaturami, medtem ko je tiranija pogosto označena kot sistem vladavine, za katerega je značilna neustrezna praksa in odsotnost kakršnihkoli omejitev.¹⁰ Neuman označuje diktaturo kot »vladavino osebnosti ali skupine osebnosti, ki monopolizirajo moč v državi in jo izvajajo brez vsakršnih omejitev«. Glede na obseg moči, ki je monopol diktatorja, razlikuje tri tipe diktatur: navadno diktaturo, cesaristično diktaturo in totalitarno diktaturo. Podrobneje bomo razložili Neumanov pojem cesaristične diktature. Temeljna misel je naslednja: »v nekaterih situacijah se diktator čuti prisiljenega, da gradi na podpori ljudstva, ali pa da zagotovi množično podlago te podpore v nastajanju svoje moči ali pa ob njenem uresničevanju. Ta tip lahko imenujemo cesaristično diktaturo, ki je vedno osebna po obliki, kot pove že samo ime.«¹¹ Zanesljiv zgodovinski primer tega tipa vladavine, ki ga Neuman bolj natančno analizira, je vladavina Augusta in še zlasti način, na kakršnega rimski vladar razlaga legitimnost svojega pravnega naslova. Po podatkih znanega rimskega zgodovinarja Casia Coceana Dia je August svojo diktaturo razlagal takole: »Cela Italija me je spontano rotila, naj ji bom vodja v državi, ki sem jo z zmago pri Akciji tudi ustvaril.« Napoleon, ki je podoben obrazec ponovil pred francoskimi poslanci (»Samo jaz sem predstavnik ljudstva in prestol ni nič drugega, kot stol, preoblečen s platnom«), je imel očitno dober zgodovinski vzor. Neuman in Traitschke poudarjata, da cesarizem sloni na še nerazviti subjektivizaciji ljudstva in trdita, da »cesarizem postane nujnost tedaj, ko se množica želi politično izraziti«. Cesarizem spreminja odnos med centrom in periferijo v politiki, različne oblike cesarizma, kažejo, da se vedno opira na »politično pravico«.

Antonio Gramsci, eden od najbolj vidnih marksističnih politologov, uporablja pojem cesarizma kot »ideološko polemični obrazec«, ki se izraža v tistih zgodovinskih dogodkih, ki so dosegli svoj vrh v velikih herojskih osebnostih. Gramsci zatrjuje, da vsebuje cesarizem razrešitev posebnega ravnotežja političnih sil, kar se izraža v popolni blokadi neke družbe. V tem smislu je to vrinek med dvema sistemoma ustavne demokracije. V svoji vojaški različici se kot oblika »militantne vladavine« vzpostavlja takrat, ko vojska postane politična sila in vstopa v sfero javnosti, ker je »legaliteta« nekega sistema v nevarnosti. Vendar pa za Gramscija ostaja osrednje jedro cesarizma posebna vloga velikih političnih osebnosti v razreševanju katastrofičnega merjenja političnih sil v neki družbi. »Cesarizem«, piše Gramsci, lahko označimo kot zgodovinske položaje, v katerih so sile v konfliktu uravnotežene na katastrofičen način; to pomeni, da so v takem ravnovesju, da bi se nadaljevanje konflikta lahko končalo v vzajemnem propadu . . . cesarizem vedno pomeni delno rešitev, v kateri so velike osebnosti soočene z »arbitriranjem«

¹⁰ F. Neuman, isto, str. 238.

¹¹ F. Neuman, isto, str. 239.

zgodovinsko političnega stanja, ki ga označuje ravnotežje sil, ki vodijo v kastrofo«. ¹² Gramsci označuje cesarizem kot posebni tip arbitriranja v stanju političnih in socialnih blokad (»civilna teologija je do te mere porušena, da politične sile, ki tekmujejo med seboj, niso niti malo soglasne v tem, kaj je javno dobro neke politične skupnosti. – Tu Gramsci ponavlja misli iz analize Machiavellija in Hobbesa), in je naklonjen tezi, da cesaristične rešitve v različnih socialno političnih trenutkih niso nujno regresivne. Temeljna Gramscijeva delitev med progresivnim in regresivnim cesarizmom je zaobsežena v odgovoru na vprašanje, ali razrešitev političnega ravnovesja sil vodi k zmagi regresivnih ali progresivnih političnih dejavnikov, oziroma še bolj natančno, ali se razrešitev »organske krize« neke družbe zaključuje v revoluciji ali v restavraciji. To razliko Gramsci razlaga na dveh tipih vladavine, ki so jo utemeljili Cesar in Napoleon I. na eni ter Cromwell in Louis Napoleon, na drugi strani. Da stvar ni enostavna, kažejo tudi Heglove analize (1820) Napoleonove vladavine – očiščene vseh bonapartističnih primesi. Hegel pozdravlja Napoleona kot »zaščito nove revolucionarne ureditve«, tip političnega režima, ki ga Napoleon utemeljuje, pa označuje kot »monarhijo, dopolnjeno z načelom politične emancipacije«. Hegel je zelo jasen, ko za razliko od večine tedanjih nemških piscev (Buholz, Luden, Schlosser) poudarja da je Napoleonova vladavina »monarhija, v kateri je uzakonjena in zagotovljena emancipacija, ne pa despotija«. Zato ga je Hegel imenoval tudi »velikega učitelja državnega prava v Parizu« (glej Heglova pisma, ki jih je uredil J. Hofmeister). Naj zaključimo analizo Gramscijevih trditev. Lahko sklepamo, da je Gramscijev cesarizem univerzalna in arbitrarna rešitev, kar se posebno vidi v njegovih ugotovitvah, da lahko tudi »parlamentarizem daje podlago za takšno rešitev . . . cesarizem je polemično ideološki obrazec in ne kvazizgodovinska razlaga; cesaristična rešitev obstaja tudi brez Cezarja, brez neke velike ali parlamentarne osebnosti«. ¹³ Obrazec leta 1848 ali kakor ga Gramsci imenuje »obrazec permanentne revolucije« je po njegovem mnenju zadnja stopnja cesarističnega vzorca. Šele z dograjevanjem ureditve civilne družbe se bistveno spremeni tudi narava politične ureditve. Slaba in razbita civilna družba je vedno ugodna podlaga za različne cesaristične vladavine. Gramscijeva misel, da cesarizem sloni na odsotnosti ali na uničenju civilne družbe, je zelo blizu Marxovim analizam »bonapartizma«, kar je gotovo eden boljših delov njegove politične teorije. Ko Marx analizira politično oblikovanje bonapartizma, uporablja, koliko vemo, zadnjikrat, pojem meščanske družbe, kot ontično jedro te ureditve označuje stanje, v katerem »vsi razredi meščanske družbe klečijo pred puško« (M. P.). Ta rešitev, prvine katere smo naznačili v tej študiji, ima velik teoretični pomen, zlasti za analizo zapletenih procesov političnih sprememb od družb političnega monizma v družbe političnega pluralizma. Obnavljanje različnih oblik političnega fundamentalizma, močni naboji populizma, kot »tipično egalitarnih demagogij«, vedno bolj jasno razblinjanje utopičnega obrazca o »oblasti slabih« (Havel), zanesljivo odpirajo možnost, da bo cesarizem ena od možnih avtoritarnih rešitev v postsocialističnih družbah. ¹⁴ Ta zanesljivost je večja zlasti v tistih družbah, ki kažejo stanje »katastrofičnega ravnovesja političnih sil« in prvine razkrajanja »civilne teologije«. Za to je jugoslovanska družba gotovo dober primer. Zato tudi ne čudijo enake ambicije »stare« (srbske) in »nove« (hrvaške) oblasti, da v ustavnih rešitvah odprejo prostor taki ureditvi.

¹² A. Gramsci, *Prison Notebooks*, Inte. Pub., New York, 1971.

¹³ A. Gramsci, isto, str. 220.

¹⁴ A. Michnik, *Moral und Politik*, Die Neue Gesellschaft, 1990/9.